

Brazília magyar hitküldérei

Szentmártonyi Ignác

A jelen feladataihoz erőt és önbizalmat meríthetünk a múltunkból, és múltunk feltárásakor érdemes elidőzni a régi századok magyar hitküldérei áldozatos életének megismerésénél. A magyar missziók egyik virágkora a 18. század, amikor az amerikai kontinens, főleg Dél-Amerika volt hős misszionáriusaink küzdőtere. A Braziliát megjárt magyarok közül elsőként Szentmártonyi Ignácról szólunk, akit — neves kutatónk, Ács Tivadar vélekedése szerint — a Latin-Amerika kutatók között nemzetközi viszonylatban is megillet a rangelsőség.

A muraközi nemes család sarja, Szentmártonyi Ignác, vagy Szentmártony, ahogyan régebben írták, 1718. október 28-án, a Zágráb megyei Kotori faluban született. Bár horvátok között éltek, tisztán beszélte a magyar nyelvet. A magyar eredetű család ragaszkodott ősi hagyományaihoz, főleg az ősök nyelvéhez. A jezsuita rendbe 1735-ben, tizenhetedik születésnapján lépett be. A bölcsészetet Grazban, a teológiát Bécsben végezte, majd néhány évig a rend szokása szerint a gráci főiskolán matematikát tanított.

Az első nagy fordulat 1749-ben, más források szerint 1751-ben következett be az életében. V. János portugál király a jezsuiták ausztriai rendtartományfőnökéhez fordult, földmérőket kérve Braziliába a portugál-spanyol határvita eldöntésére. A rendfőnök, Retz atya — Ács Tivadar búvárkodása szerint — Hell Miksa magyar jezsuita csillagász javaslatára Szentmártonyit bízta meg a feladattal. Ács közlése szerint Hell Miksa érdekes egyénisége, vonzó előadásmódja Szentmártonyiból végleg csillagászt formált. Kora ifjúságától fogva bújta a szakmunkákat, és jó hírnévre tett szert. V. János portugál uralkodó királyi csillagásszá és tanácsossá nevezte ki, és visszatérte esetére kedvezményeket, kitüntetésekkel helyezte kilátásba.

Szentmártonyi tehát nem hithirdetőként, hanem tudósként utazott valószínűleg 1749-ben többedmagával a braziliai missziós telep székhelyére, Maranhaoba, s innen kiindulva dolgozott tíz — a jezsuiták katalógusa szerint nyolc — évig az Amazonas és mellékfolyóinak feltérképezésén. Sok évi tudományos munkájában hű segítőtársra talált báró Szluha Jánosban. Szentmártonyi, miközben tudományos megbízatásával foglalkozott, igazi jezsuita módjára, híven rendjének szelleméhez, minden alkalmat felhasznált, hogy az indiánok közt missziós munkát is folytasson.

A maga idejében világhírű csillagász fontos szerepet játszott a dél-amerikai kontinens hegy- és vízrajzi ismertetésében, de nemcsak kozmográfus és földrajztudós volt, hanem felfedező is. Mintegy harminc-harminöt ezer kilométernyi utat tett meg az Amazonason és mellékfolyóin, s ez még manapság is bámulatos teljesítmény. Egyik méltatója, Bekkers a Gothában megjelenő *Deutsche Zeitung* 1793-as évfolyamában írta róla: „Ott töltött munkában néhány esztendő, meghajózta e kerek föld legnagyobb folyóját, az Amazont és abba beömlő más egyéb folyamokat, felmérte mind e folyókat, mind a közöttük fekvő sok szigetet s már annyira jutott munkájában, hogy éppen csak a két királyság közötti végszéleket jelölgette, amikor a Portugáliában kiűtött jezsuita üldözés véget vetett munkájának.” Észak-Brazília térképét ő vázolta fel először, elvégezte a dél-amerikai spanyol-portugál határvitában máig is használt földrajzi felméréseket.

Tudós jezsuita atyánk elfogásának történetét Caleiras braziliai történetíró *Circa Jesuitas Brasiliensis et Goanos in persecutione Pombali* című munkájában a következőképpen írta meg: „1760. június 18-án Gomes királyi megbízott egy szakasz katonával kiment az Ibyrajusban lévő jezsuita rezidenciába, hogy a Pombal rendeletére már megkezdett

deportálásokat itt is végrehajtsa. Amint Gomes belépett Szentmártonyi szobájába Jose Gourea notárius és Crispin Lobo csapattiszt kíséretében, az utóbbiak megjegyezték, hogy ez ellen a jezsuita ellen, úgy látszik, semmit sem lehet tenni, hacsak meg nem akarják sérteni a királyi rendelkezéseket, mert Szentmártonyi nem is portugál, és nem is volt beosztva egyetlen jezsuita provinciába sem a birodalom határain belül. Gomes semmiféle indoklást nem mondott. Szentmártonyi átadta neki minden vagyonát, s ami még nagyobb kár volt, elveszítette nagy gonddal készített matematikai munkájának kéziratát is.”

„Az utasítások értelmében — folytatja Caleiras —, a különböző földmérő expedíciókat kellő számú katonaság kísérte; a katonák feladata volt, hogy a munka nyugodt menetét biztosítsák, s ugyanakkor szigorú parancsot kaptak arra is, hogy minden följegyzést, rajzot, gondosan számon tartsanak, nehogy valamely külföldi hatalom kezébe jussanak, s hogy senki se készítsen semmiféle magánjegyzetet.”

A különböző nemzetiségű szerzetesek — köztük Szentmártonyi és Fáy Dávid — Lisszabonba történt elszállításáról Caleiras a következőket derítette fel: „Szeptember 12-ét megelőző éjjel Gomes a tisztekkel s egy csapat katonával, rendőrrel ment a jezsuiták kollégiumába, s a szobákból elővezette az atyákat a folyosóra, ahol két sorba állította őket. A két sor közé kimért távolságban egy-egy katonát, rendőrt állított, azzal a meghagyással, hogy várjanak, míg jelt kapnak. A jeladásra minden egyes atyához egy katona lépett, átkutatva zsebét, inge alját, végigmotózva egész testét, amit bizony nem mindegyik végzett a kellő illedelemmel, hogyha valami aranyra, ezüstre akad, azt elvegye. Miután ezt a becstelen és szentségtörő rendeletet végrehajtották, anélkül, hogy bármire is akadhattak volna, fegyveres katonák vezették őket a hajóra.”

Caleiras közlése szerint a hajó fenekére, egy bűdös odúba tuszkoltak be 115 szerzetest. A sok szenvedéssel járó, hosszú hajózás idején Szentmártonyi felejthetetlen tanújelét adta testvérei iránti szeretetének. A hajó parancsnoka kérte, hogy válasszon magának külön helyet, és ne maradjon a jezsuitáknak fenntartott helyen, s hogy étkezzék az ő asztalánál. Szentmártonyi nem fogadta el az ajánlatot, azzal az indoklással, hogy semmivel sem ártatlanabb, mint testvérei. A parancsnok naponta küldött neki külön ebédet, s ő azt kiosztotta a betegek közt.

A hajó 1960. december 1-én kötött ki Portugáliában, s a szerzeteseket azonnal a Szent Julian-erőd borzalmas földalatti börtönébe szállították. Noha Szentmártonyi a király képviseletében működött, mégsem kerülhette el sorsát. A jezsuiták legnagyobb ellensége, Pombal miniszter önkénye nyomán 17 évet szenvedett rablók és gyilkosok társaságában. A portugál őrgrof eljárását Schöll protestáns történész is így jellemezte: „Azoknál a népeknél, s azokban a századokban, melyeket a barbárság jelzőjével bélyegeznek meg, sem találjuk az embertelenségnek nagyobb példáit, mint aminővel a portugál kormány járt el a jezsuitákkal szemben.” Pombal uralma 1777-ben hanyatlott le, amikor Maria Franciska lépett a portugál trónra, s a többi jezsuita atyával együtt Szentmártonyi is kiszabadult.

Kiszabadulása után Szentmártonyi és Kailing először Bécsbe, a rendtartomány központjába utazott, s ott fogadta őket Mária Terézia is. Erről a Pombal börtönét ugyancsak megjárt német rendtársának, Eckartnak küldött levelében a következőket írta: „Szeptember 5-én úgymond, Bécsbe értünk, s 12-én kihallgatásra bocsáttattunk őfelsége, Mária Terézia elé, aki vagy egy óra hosszat tartott magánál, s ígérte, hogy minden kívánságunkat teljesíti. Lehetetlen elmondani, mi mindent kísérelt meg a bécsi császári udvar, hogy szabadságunkat kieszközölje, s hogy mennyi hazugságot ki nem talált Pombal, hogy e törekvéseknek ellenállhasson.”

Életének további alakulásáról két változat maradt fenn. Szinnyei József *Magyar írók élete és munkái* című művében, de más forrásokban is azt találjuk, hogy Bécsből hazatért Magyarországra unokaöccséhez Csáktornyára, nyugdíját a szegényeknek adta. Csáktornya után Belicán segédlelkészkedett, ahol 1793. április 15-én hunyt el. Mások viszont — így Miklós László és Lévy Mihály — azt közölték: Mivel Kotori a zágrábi egyházmegyéhez tartozik, a püspök ezt a nagytehetségű, sok nyelvet beszélő és világot járt, tapasztalt férfiút a varasdi szeminárium előjárójává tette. Tizenhat évig működött itt, 1793. április 15-én bekövetkezett haláláig.